

De finaal-neolithische(?) vindplaats van Hertsberge ‘Papenvijvers 3’ (West-Vlaanderen, België): opgravingscampagne 2010

Joris Sergant

Samenvatting

Nadat proefsleuvenonderzoek in 2008 (Van De Vijver *et al.*, 2008) aantoonde dat te Hertsberge *Papenvijvers 3* twee opgevulde depressies aanwezig waren, vond in 2009 (Sergant *et al.*, 2009) een eerste opgravingscampagne plaats waarbij de eerste depressie en een deel van de tweede depressie werden opgegraven. Eén van de opvullingspakketten van de depressies bevatte finaal-neolithisch materiaal. In 2009 werd een opgravingscampagne gestart waarbij aardewerk, silexartefacten en debitage materiaal in een (lokaal) kwartsietisch gesteente werden aangetroffen. In 2010 volgde een tweede campagne op de tweede depressie.

Trefwoorden: Hertsberge *Papenvijvers 3*, depressies, opvullingspakket, finaal-neolithicum.

1. Inleiding

In 2008 werd in het kader van een herbebossingsproject binnen de gemeentes Oostkamp-Hertsberge-Waardamme door de UGent een evaluatie- en waarderingsonderzoek uitgevoerd in opdracht van de Agentschappen RO-Vlaanderen en Natuur en Bos (Van de Vijver *et al.*, 2008). Proefsleuvenonderzoek uitgevoerd op de locatie Hertsberge *Papenvijvers 3* bracht, naast sporen (in hoofdzaak grachtstructuren) uit de metaaltijden en recentere periodes, ook twee depressies aan het licht met opvullingspakketten uit de ijzertijd en het finaal-neolithicum. In 2009 besloot de UGent in het kader van het FWO-project “Studie van de impact van het Neolithicum in de Vlaamse Zandstreek” (2008-2011) te starten met de opgraving van beide depressies (Sergant *et al.*, 2009). In de periode juli tot september 2010 greep een tweede opgravingscampagne plaats. De voorlopige resultaten van dit laatste onderzoek zullen hieronder toegelicht worden.

2. Geografische situering

Papenvijvers 3 is gelegen langs de Hertsbergebeek op een noordoost-zuidwest georiënteerde zandrug (12 m TAW) met een droge zandbodem (Zbh).

Na het verwijderen van de ploeglaag bleek dat zich bovenop de momenteel relatief vlakke zandrug twee volledig opgevulde depressies bevonden. Het gaat om een ondiepe depressie van ca. 750 m² in het noordoosten (opgegraven in 2009) en een depressie van ca. 2000 m² (gedeeltelijk opgegraven in 2009-2010) in het zuidwesten. Beide depressies worden van elkaar gescheiden door een 15 m brede, iets hoger gelegen strook. Tussen de twee depressies en het alluvium van de Hertsbergebeek in bevindt zich een sterk geërodeerde relatief smalle zandrug die oorspronkelijk 30 à 40 cm hoger moet zijn geweest dan het huidige maaiveld. De sterke erosie zorgde er voor dat het gros van de pre- en protohistorische nederzettingssporen op deze zandrug verdwenen zijn.

3. De opgravingscampagne in 2010

Net als in de opgravingscampagne van 2009 (Sergant *et al.*, 2009) werden ook in 2010 de opvullingspakketten met de schop verdiept waarbij de vondsten per laag werden opgegraven en driedimensioneel werden geregistreerd. In tegenstelling tot 2009 toen opgegraven werd in grotere zones, werd nu geopteerd om te werken in stroken van 1 m breed waarbij telkens een profiel werd aangelegd. Hierdoor kon het

	<i>Aardewerk</i>	<i>Leem</i>	<i>Steen-Niet bewerkt</i>	<i>Steen- Gepolijst</i>	<i>Steen- Afslagen</i>	<i>Steen- Bewerkt</i>	<i>Silex</i>	<i>Totaal</i>
TS2	12		17	1	13	1	5	49
TS3	3		13	1	1	1	3	22
TS4	3		6		3	2	2	16
TS5	8		18	2	5	1	1	35
TS6	24		20	3	4	3	5	59
TS7	6		14	3	5	2	1	31
TS8	12	1	19	3	4	2	26	67
TS9	14		12	2	9	4	9	50
TS10	8		11	3	4		2	28
TS11	5		12	2	6	3		28
TS12	5	1	17	3	5	2	3	36
TS13	5	1	14	2	10	2	5	39
TS14	4		9	1	8		2	24
TS15	6		8	1	7		1	23
TS16	1		3	1	1			6
TS17	1							1
TS18	1		3				5	9
TS19	8		12		10		3	33
TS20	12		22	7	7	1	3	52
<i>Totaal</i>	<i>138</i>	<i>3</i>	<i>230</i>	<i>35</i>	<i>102</i>	<i>24</i>	<i>76</i>	<i>608</i>

	<i>Aardewerk</i>	<i>Leem</i>	<i>Steen-Niet bewerkt</i>	<i>Steen- Gepolijst</i>	<i>Steen- Afslagen</i>	<i>Steen- Bewerkt</i>	<i>Silex</i>	<i>Keien</i>	<i>Totaal</i>
TS2	12		17	1	13	1	5		49
TS3	3		13	1	1	1	3		22
TS4	3		6		3	2	2		16
TS5	8		18	2	5	1	1		35
TS6	24		20	3	4	3	5	2	61
TS7	6		14	3	5	2	1		31
TS8	12	1	19	3	4	2	26	9	76
TS9	14		12	2	9	4	9		50
TS10	8		11	3	4		2		28
TS11	5		12	2	6	3		1	29
TS12	5	1	17	3	5	2	3	1	37
TS13	5	1	14	2	10	2	5		39
TS14	4		9	1	8		2		24
TS15	6		8	1	7		1		23
TS16	1		3	1	1				6
TS17	1								1
TS18	1		3				5	1	10
TS19	8		12		10		3	1	34
TS20	12		22	7	7	1	3	5	57
<i>Totaal</i>	<i>138</i>	<i>3</i>	<i>230</i>	<i>35</i>	<i>102</i>	<i>24</i>	<i>76</i>	<i>20</i>	<i>628</i>

Tab. – (Voorlopige) overzichtstabel met de vondsten uit Hertsberge *Papenvijvers 3* – opgravingscampagne 2010.

verloop van beide pakketten evenals van de tussenliggende A-horizonten nauwgezet worden gevolgd en konden de vondsten bijgevolg zeer nauwkeurig worden geregistreerd.

In 2009 werd een zone opgegraven in de zuidwestelijke hoek van de grootste depressie en werd ten noordwesten daarvan een testsleuf aangelegd om te kijken hoever de pakketten in noordelijke richting doorliepen (Sergant *et al.*, 2009). In 2010 werden in totaal 19 stroken aangelegd in de grote depressie onmiddellijk ten noord(westen) van de in 2009 opgegraven zone.

Het interpreteren van de opvulling van de depressies is vrij complex mede doordat de overgangen tussen beide pakketten en tussen de pakketten en de natuurlijke bodem niet altijd scherp af te lijnen zijn. Enkel waar de opvullingspakketten rusten op een A-horizont kunnen ze duidelijk begrensd worden. Naar de rand van de depressie vervagen deze horizonten echter sterk terwijl de pakketten naar het midden van de depressie (zeer) dun worden en een sterk humeus karakter krijgen. Beide pakketten rusten op de A-horizont van de podzol die zich in de depressie ontwikkelde vooraleer deze werd opgevuld.

Net als in 2009 werd de aanwezigheid vastgesteld van twee verschillende pakketten, nl. een beige/oranje/grijs pakket met overwegend materiaal uit de vroege ijzertijd en een homogeen of fijngevlekt grijze tot donkergrijze laag met finaalneolithisch materiaal (Sergant *et al.*, 2009). Enkel de vondsten uit dit laatste pakket zullen hieronder kort worden toegelicht.

4. De vondsten

In de campagne van 2010 werden 1085 artefacten verza-meld waarvan 608 zich in het finaal-neolithische pakket bevonden (Tab. 1). In grote lijnen werden dezelfde vondst-categorieën aangetroffen als in de voorbije campagnes.

4.1. Vuurstenen artefacten (min. 76 stuks)

De vuurstenen artefacten werden bijna uitsluitend ver-vaardigd in fijnkorrelige silexsoorten; een aantal

artefacten werd duidelijk vervaardigd op keien. Grofkorrelige vuur-steen of mijnsilex werden net als artefacten in Grand-Pressigny of aanverwante vuursteensoorten niet aan-getroffen.

Echte clusters van vuursteenmateriaal werden niet aangetroffen met uitzondering van een clustertje/kleine verdichting in sleuf TS8 die ten dele werd opgegraven in kwart vierkante meters maar nog niet werd uitgezeefd.

De artefacten getuigen van een vrij rudimentaire afslagstijl. Afslagen vormen het leeuwendeel van de artefacten terwijl (micro)klingen eerder zeldzaam zijn. Binnen de weinige werktuigen treffen we vooral kleine schrabbers aan evenals een zwaar verbrand fragment van een aangepunte kling, een *ausgesplittertes stück*, een afslag met sporen van polijsting en een gevleugelde pijlpunt. Opvallend is het ontbreken van *microdenticulés*.

4.2. Kwartsietische artefacten (391 stuks)

Niet bewerkte kwartsietische stenen of zandstenen (230 stuks) vormen het leeuwendeel van de stenen artefacten op enige afstand gevolgd door debitage-materiaal in kwartsietisch gesteente (102 stuks). Er werden geen clusters vastgesteld van kwartsietisch debitage-materiaal zoals in de campagnes van 2008 en 2009. In de campagne van 2010 werden echter niet alleen afslagen en mogelijke kernen in kwart-sietisch gesteente aangetroffen maar ook geretoucheerde afslagen en een schrabber. Daarnaast werden ook nu weer een behoorlijk aantal zandstenen of kwartsietische stenen met (mogelijke) sporen van polijsting (35 stuks) opgegraven; één van deze artefacten heeft een geretoucheerde boord terwijl een tweede een perforatie op de rand bezit.

4.3. Aardewerk en gebakken leem (respectievelijk 138 en 3 stuks)

Het aardewerk is overwegend dikwandig, vrij verzorgd afgewerkt en heeft een donker- of bleekbruine kleur. De verschraling bestaat in hoofdzaak uit soms grove brokken chamotte en in mindere mate organisch materiaal. Verschillende scherven zijn verschaald met brokjes steen. Versiering is omzeggens niet aanwezig met uitzondering van enkele scherven met ingegroefde lijnen.

Er werden omzeggens geen randscherven aangetroffen met uitzondering van zwaar beschadigd exemplaar en een uitzonderlijk type met een 'getrapt' uiterlijk. Wel aanwezig zijn een aantal wandscherven die een duidelijke knik bezitten. Opvallend is ook de aanwezigheid van een scherf met een stafband met (mogelijke) vingernagelindrukken die technisch gezien afwijkt van het gros van de scherven. Mogelijk kan dit exemplaar in de midden-bronstijd gedateerd worden (Crombé *et al.*, 2005: 101). Tot slot werden nog een aantal amorfe leembrokken aangetroffen.

7. Conclusie

Op basis van het opgegraven aardewerk kan de occupatie te *Papenvijvers 3* in de periode finaal-neolithicum/vroege-bronstijd geplaatst worden, met een lichte voorkeur voor het finaal-neolithicum. Het aardewerk onderscheidt zich technisch immers duidelijk van ceramiek van de midden-bronstijd of recentere periodes; ook het gebruik van steen als verschraling past niet binnen de midden-bronstijd. Helaas werden geen typerende randen of scherven met kenmerkende elementen (met uitzondering van de geknikte wanden) opgegraven waardoor geen duidelijkheid kon verkregen worden omtrent de exacte datering.

De vondst van een schrabber en enkele geretoucheerde artefacten in kwartsietisch gesteente

lijkt de hypothese te staven dat deze grondstof niet enkel werd aangewend ter vervaardiging van wrijf- of maalstenen maar ook om werktuigen te fabriceren.

Het vuursteenmateriaal vertoont geen echt typische kenmerken (microdenticulés b.v. ontbreken) maar het rudimentaire karakter van de debitage, de pijlpunt, de 'bifaciale' werktuigen,... passen perfect binnen de periode finaal-neolithicum/vroege-bronstijd.

Samenvattend kunnen we stellen dat de site een vrij uniek beeld biedt door het overvloedig gebruik van zandsteen en vooral kwartsietisch gesteente. Vermoedelijk duiden deze artefacten op een heel gamma aan activiteiten. Andere artefactcategorieën zoals aardewerk en vuursteen zijn veel minder goed vertegenwoordigd en bevatten bijzonder weinig gidsfossielen. Derhalve kan *Papenvijvers 3* slechts vaag in het finaal-neolithicum (op de overgang naar de bronstijd) gedateerd worden.

Dankwoord

Wij wensen Natuur en Bos te danken voor de logistieke ondersteuning evenals iedereen die op het terrein heeft meegeholpen. Dit onderzoek werd uitgevoerd in het kader van het FWO project 'Studie van de impact van het Neolithicum in de Vlaamse Zandstreek' (2008-2011).

Bibliografie

CROMBÉ Ph., DE CLERCQ W., MEGANCK M. & BOURGEOIS I., 2005. Een meerperiodensite bij de vallei van de Ede te Maldegem Burkel. In: I. IN 'T VEN & W. DE CLERCQ (eds), *Een lijn door het landschap, Archeologie en het VTN-project 1997-1998*, Deel II, Archeologie in Vlaanderen, Monografie, 5: 93-117.

SERGANT J., VAN DE VIJVER M., BLANCHAERT H., VANDENDRIESSCHE H., LANGOHR R., LOMBAERT L., VAN STRYDONCK M., BOUDIN M. & DE WULF A., 2009. Een tweede vindplaats van de Deûle-Escaut groep in de Vlaamse Zandstreek: de site van Hertsberge – *Papenvijvers 3* (gem. Oostkamp, West-Vlaanderen, België). *Notae Praehistoricae*, 29: 93-99.

VAN DE VIJVER M., DALLE S., SERGANT J., DE MULDER G., LANGOHR R., VAN MEIRVENNE M., AMELOOT N., SIMPSON D., SAEY T., BOURGEOIS J. & CROMBÉ Ph., 2008. *Evaluatie en waardering van de archeologische sites Rooiveld-Papenvijvers Oostkamp (West-Vlaanderen)*. Juli-November 2008. UGent Archeologische Rapporten, 17.

Joris Sergant
Universiteit Gent
Vakgroep Archeologie
Sint-Pietersnieuwstraat, 35
BE – 9000 Gent (België)
joris.sergant@ugent.be